

СЪДБАТА И МОТИВЪТ ЗА ПРЕДЕНЕ И ТЪКАНЕ В РАЗЛИЧНИ ЕЗИЦИ И КУЛТУРИ

Мая Александрова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

В работe проследжават се данни о технологии прядения и ткачества и их включение в ранни ритуални и религиозни контексти. В древном мире текстильное производство развивается в домашней женской среде. Поэтому все божества, связанные с ткачеством и прядением, являются женскими. Они определяют судьбу человека не только в индоевропейских мифологиях, но и в мифологиях, распространенных в других отдаленных частях мира. Рассматриваются некоторые термины, касающиеся скручивания, ткачества и прядения в разных языках. Каждый из этапов прядения и ткачества отличается своей мифо-ритуальной спецификой.

The text traces the data on spinning and weaving technology and their incorporation into early ritual and religious contexts. In the ancient world, textile production developed in a domestic, female environment. Therefore, all deities related to weaving and spinning are female. They determine the destiny of man not only in Indo-European mythologies, but also in those of other distant parts of the world. Some of the terms for twisting, weaving and spinning in several languages are examined. Every stage in the spinning and weaving process has its own mytho-ritualistic specificity.

Ключови думи: мит, ритуал, божества на съдбата, тъкане, предене, плат, нишка

Key words: myth, ritual, deities of Fate, weaving, spinning, cloth, thread

Данните за разделение на труда датират от неолита: сеитбата и жътвата на зърното, приготвянето на хляб, направата, изпичането и украсяването на глинени съдове за готвене и извършване на ритуали, изкуството за предене и боядисване на вълната и тъкане на платове, събирането на билки, които да се преработят в лечебни отвари – всички те вероятно са

изобретени от жените – умения, които се предават от майка на дъщеря (Briffault 1963: 96–110).

Преработването на влакна в нишка и трансформирането на нишките в тъкан се явяват в историята на човешките общества през неолита, приблизително преди 12000–15000 години. Останки от фрагменти от текстил са намирани при разкопки в Централна Европа и Средния Изток и са датирани около шестото хилядолетие пр. Хр. Съществуват доказателства за включването им в ритуални или религиозни контексти.

Въпреки различията във времето и пространството и фактът, че съществуват малко причинно-следствени връзки между различните култури, практиките, включващи текстила в религиозни обреди и церемонии, могат да се разглеждат в три широки категории:

- (1) символни значения на текстила;
- (2) ритуални функции на текстила в религиозните практики;
- (3) връзки между сферите на сакралното и профанното.

Археологически останки от бронзовата епоха на поли, съставени от върви, са запазени върху телата на млади жени в ковчези от дървесни дънери в Дания и Северна Германия. Навсякъде, откакто съществуват, полите от върви винаги са носени от жени (най-вероятно без бельо през първите десет или двадесет хиляди години), никога не са имали практическа функция да топят. Те са различни от нашите представи за скромност и благоприличие. Вместо това тяхната функция изглежда еротично-символична: „привличат погледа именно към специфично женските сексуални зони като ги рамкират, показват или скриват” пише археоложката Елизабет Уейланд Барбър. Нейното предположение е, че полите от върви показват готовността на жената за раждане (Barber 1994: 56–59).

Разновидностите и остатъците от полите от върви, които се носят и до днес в народните носии (някои са регистрирани на Балканите), подкрепят интерпретацията на Е. Барбър. Някои жени, например в Гърция, „все още притежават пола от върви за спешни случаи при раждане” (Barber 1994: 65). По-старата женска народна носия е включвала специален пояс, известен като *zostra* (зостра)¹, направена от червена вълна във вид на мрежа

---

¹ *ζωστήρ* (*zōstēr*) е вид пояс или колан, носен от мъже и вероятно по-късно от жени в древна Гърция, от архаичния период (ок. 750 – 500 г. пр. Хр.) до елинистическия период (323–30 г. пр. Хр.). Зостра все още влиза в състава на гръцките традиционни носии. *Ζωστήριος* е епитет на Аполон и Атина. Етимологично се свързва с авест. *yasta-*, лит. *juostas*, всички от ие **ieh₃s-to-*. В балтослав. има *yod-* основа за сег. вр. – лит. *juosiu* (инф. *juosti*), стбълг. *po-jašo* (инф. *-jasati*) ‘пояс, колан’ (Beekes 2010: 504). В български *пояс* е от стбълг. *поясъ*, от праслав. *pajāsъ*, с родствени освен в славянските езици още в лит. *juostas*, латв. *juosta* и алб. *ngjеч* ‘опасвам’. Според авторите на БЕР от същия произход е гр. *ζώνη*, *ζώννυμι* ‘опасвам’ (BER/БЕР 6: 574–575).

без възли. Жените от [град] Кефаловрисо смятат зострата за свещена. Тя се поставя върху корема на жената, която има трудно раждане, и става чудо... Много малко от старите жени все още знаят как да направят зостра. Младите жени я наследяват от своите майки и обикновено отказват да се разделят с нея, пазят я като магическо средство. Помощта ѝ се търси и ако момичето има проблеми със зачеването (Barber 1994: 65–66).

От началото на следващата епоха, мезолита, в далечния север (Финландия и Литва) има данни за изработване на мрежи за лов и риболов, направени от влакна от кора от брястове и върби. Технологиията съвпада с езикови данни от прото-уралски и се предполага, че хората научават рано за силата и гъвкавостта на тези материали.

Нишката изглежда просто изобретение, но е важна стъпка по пътя на технологиите. Изобретена рано, тя е известна в цял свят. Тъкането, напротив, е много по-сложно и може би е измислено само веднъж, сравнително късно. Много култури не го познават до началото на XX век.

Най-старите сведения за изкуството на тъкане и предене са от древна Анатолия. Технологиията за предене и след това за връзване на възли за тъкане съществува през последните 8000 години (от 6400–5700 пр. Хр.), започвайки с диамантения мотив в Чатал Хююк в древна Анатолия. Съществуват доказателства, че диамантената шарка (наред с други шарки), вплетена в текстилния дизайн, отразява не само женското божество като източник на живота, но и мистериите на смъртта и прераждането. Преденето, връзването на възли и изплитането на шарките на ритуалите на живота, смъртта и прераждането е уникално женско изкуство. То преминава границите на пространството и времето и за около 3000 години достига от регионите на Кавказ, северен Ирак (заедно с арменците и кюрдите) до иконографията на Юдео-християнското изкуство. Според психоложката Мари-Луиз фон Франц „Мистерията на раждането основно се свързва с идеите за предене и тъкане“ (Joan E. A. 2023).

Най-ранното доказателство за тъкани платове е от Jarmo (Джармо), Ирак, под формата на две малки глинени топчета с текстилни отпечатъци върху тях. Платовете са фини и спретнато изтъкани в не една, а две различни тъкани, детайлите показват ясно, че хората са достатъчно квалифицирани в това. За съжаление, липсват следи от оборудване за тъкане или работни пространства. От периода на неолита са различни следи на най-малко два големи стана с доста различен дизайн. Видно е, че видовете станове се разпространяват приблизително в противоположни посоки от района на изобретяването им. Един от тях е хоризонталният земен стан, все още използван днес от бедуинските жени в Близкия изток.

Това устройство мигрира главно на юг и югоизток: през Месопотамия и Леванта, надолу към Египет и чак до Индия. Тъй като този стан е изработен изцяло от дървени летви (почти невъзможни за запазване и трудни за разпознаване), повечето от доказателства за него са от изображения на неговото използване. В тези изображения навсякъде може да се види, че тъкачите са жени.

Другият тип е тъкачен стан е поставен почти вертикално с тежест на основата. Допреди няколко десетилетия той все още е използван от жените в селските райони на Скандинавия. Разпространението на този стан може да се проследи на север и на запад в Европа от център в Унгария. Той е по-лесен за проследяване, защото, въпреки че по-голямата част от този стан също е от дърво, основата се поддържа от серия от тежести, които обикновено са направени от печена глина и следователно са по-трайни. Въпреки че изображенията на този стан са много по-малко и по-късни, тези, с които разполагаме, показват още веднъж жените като тъкачи (Barber 1994: 78–81).

Появата на оцветената нишка през IV хилядолетие пр. Хр. във формата на различни естествени и боядисани нюанси на вълна, предизвиква революция в производството на дрехи, които жените изтъкават за семействата си. Още в ранната Бронзова епоха, след третото хилядолетие пр. Хр., формите на облекло се развиват от малко на брой доста прости типове към много по-сложни местни носии. Производството на облекла повлиява живота на жените и би било интересно да се проследят структурата, значението и промените, настъпили с течение на времето. Защо хората носят дрехи? Облеклото не навсякъде има практическа функция. Чрез дрехата се маркира пол, възраст, произход, семейно положение, богатство, ранг, скромност, професия или повод.

Вероятните причини за свързването на тъкането с женския труд са две: от една страна, преденето отнема повече време от тъкането. От друга страна, вретеното е по-видимо и лесно за публично показване – човек би могъл да ходи и да преде, докато станът е по-тежък. В текстовете от древния Близък изток е видно, че преденето е изключително женска задача. В административни документи от Ур III се откриват специфични шумерски професионални термини за работници, занимаващи се с тъкане (*u š - b a r*) или с довършителни работи (*a z l a g₂*), и само спорадично за изпредените преди (*g u*). Спорадично се явяват и термини, отнасящи се до суровите материали и работни дни, свързани с предене – думата *g e t e₂*, която може да се преведе като ‘работничка с нисък ранг’. В периода Ур III, когато повечето работници в текстилния сектор са били жени, изглежда, че те са се занимавали изцяло с предене (Garcia-Ventura 2014: 169).

Жените се свързват с преденето чрез безброй символични и езикови употреби на термини, свързани с тази дейност. Някои от най-добрите и най-широко разпространени примери за тези асоциации са заклинанията за раждане. Датирани са от средата на III-то хилядолетие до средата на II-ро хилядолетие пр. Хр. в множество версии и копия, някои от които са написани на шумерски, а други на акадски език.

Едно от по-ранните запазени заклинания за раждане е от Фара (ок. 2600–2500 г. пр. Хр.). Предлагаме превод (от този на М. Стол на английски) на откъса, загатващ за гореспоменатите атрибути: „Ако е жена, нека извади вретеното и карфицата; ако е мъж, нека извади пръчката за хвърляне и оръжието” (García-Ventura 2014: 169).

При хетите преденето е част в инициационните ритуали. В една хетска военна клетва се казва: „Който наруши тази клетва и който донесе зло на царя и на царицата и на принцовете, него тези клетви нека от мъж да превърнат в жена! Нека войните станат жени, нека да облекат на себе си женски дрехи и да покрият главите си с плат! Нека да счупят лъковете и стрелите си и да разбият боздуганите си, а в ръцете си нека вземат хурка и огледала!” (Marazov/Маразов 1992: 106). Хурката, заедно с огледало, лък и женски съдове, е сред атрибутите, използвани от жреца. Използването на противоположни атрибути (оръжие – хурка) означава, че ако воините се посрамят в боя, те ще се превърнат в жени.

Асоциацията на жени и богини с хурка и вретено е срещана в безброй контексти. В хетския ритуал KUB XXIX 1 Vs. 1 1 6–9 „низшите“ (*kattereš*) божества, държат вретена (*GIŠhulali-*) в ръцете си; тези вретена символизират продължителността на живота (Gamkrelidze, Ivanov 1995: 498).

В литературата производството на тъкани понякога се свързва с богинята *Asherah* (Ашера). В угаритски текстове Ашера, съпругата на Ел, е описвана като богиня, грижеща се за майките, и е представяна с вретено в ръка, или изпускаща вретеното от ръката си. В два археологически обекта, *Deir 'Alla* и *Kuntillet 'Ajrud*², текстилните находки се комбинират с текстове, написани и изрисувани върху измазаните стени, като се споменава името на богинята *Asherah* или *Shagar* (Шагар), което може да е друго име на Ашера. Дали богинята носи името *Asherah*, *Ishtar*, *Anat* или

---

² *Kuntillet 'Ajrud* е в източен Синай, а *Deir 'Alla* е разположен по пътя в посока север-юг в долината на р. Йордан, датирани ок. 800 г. пр. Хр. Приликите между тези два обекта от желязната епоха са поразителни. И двата са разположени на кръстопътища, и в двата се произвежда текстил с високо качество от фини тъкани и редки материали, а тъкачните дейности са концентрирани в стая с пейка, в която по измазаните стени има религиозни текстове и мотиви. Производството на специални тъкани се разглежда в светлината на религиозните функции на обектите (Boertien 2022: 1–8).

Astarte – няма толкова голямо значение, защото зад името стои един и същ митологичен мотив, една и съща смесица от различни женски божества: *Dea Nutrix*, *Magna Mater*, богинята на плодородието, богинята на войната, богинята на сексуалната любов. Те всички са важни богини с различни функции и атрибути, а един от техните известни атрибути е вретеното.

В угаритски литературни текстове богинята Атирату е представена като държачка вретено. Финикийски надпис от I хилядолетие пр. Хр. от Каратепе потвърждава връзката на жените с вретеното като алегория на безопасност в страната: жена, която се разхожда, докато преди с вретено, без да бъде обезпокоена от някого. Друга препратка е Библията, която отново свързва хурката и вретеното с женствеността (Притчи 31, 19). През първата половина на XX в. в Гърция пастирите са правели дървени хурки като подарък за своите годеници. Съвременният английски също пази изрази като „the distaff side” ‘от страна на хурката’, отнасящи се до женската страна на семейството, и „the spear side” ‘страната на копието’, отнасяща се до мъжката страна (Garcia-Ventura 2014: 172). Тези примери сочат, че връзката между жените, женствеността и инструментите за предене е практически универсална.

Преденето и тъкането могат да се възприемат като преобразуване на хаоса в ред, на природата – в култура, на материята – в продукт. Тази женска дейност има инициационен смисъл, тя показва и кодира състояние на преход. Според И. Маразов използването на продукт на женския труд (мрежа или изтъкано платно) в мъжките дейности като лов и риболов обяснява връзката предене – лов като вид инициационен преход (Marazov/Маразов1992: 197).

Изпредената нишка, изтъканата тъкан са митопоетически символи на дължината на човешкия живот. Преденето и тъканта се свързват още с причудливостта на фантазията. Образът на изпредената нишка, изтеглянето и усукването ѝ обикновено е тясно (понякога неразделно) свързан със суровината – животинска (вълна, руно, коси) и растителна (лен, коноп, памук и др.), както и с тъкането като допълнителна обработка. Когато става въпрос за обработка на растителни материали, на преден план се явяват мотиви, отнасящи се до основния мит във версията за умиращо и възкръсващо божество: хвърляне (на семената) в земята, поклъване, изкореняване (на растенията), тяхното издърпване, разчленяване, поставяне във вода и др. Когато нишката е изработена от животински материал, на преден план излизат мотивите за плодородието, които се явяват предимно в обредната сфера³. В един от хетските ритуали, където фигурират змията

³ Ср. напр. източнославянското наричане против змии: „у чистом поли на синим мори

и вълната (*hulana*, дума от същия корен както на български *вълна* и руски *во́лна*⁴), се споменават както *вретеното* (*hulali*), така и действието на предене-навиване (*hulaliia*). Идеята за последователно скриващо се и все по-нарастващо плодородие се съдържа в типови текстове, в които преплетени нишки, вълна, кожа се окачват на дърво. В един хетски ритуален текст, посветен на култа към изчезващия и завръщащ се бог Телепину, се казва: „*пред бог Телепину е издигнато вечнозелено дърво eia-*, от него *виси кожа (руно) на овца (овен), вътре има овча (овнешка) мас, вътре в него се поставя семето (на бога) на нивите и виното, вътре в него са волът и овцата (овенът), вътре са дългите години (живот) и потомство*“ (Tokarev/Токарев 2008: 835).

В Египет, в Тива, на празника на Амон всяка година се принася в жертва овен, одира се кожата му и се поставя върху статуята на бог⁵. Съществуват много примери за такъв обред с различни варианти – окачване на прежда на дърво с цел увеличаване на богатата (напр. изображението на руно в кошниците в близост до дърво в древногръцката вазова живопис; в българската традиция мартениците се окачват на плодно дърво). В цикъла от митове за аргонавтите руното⁶ е окачено на дърво в свещена горичка и се пази от дракон. Семантиката на златното руно отразява символичните значения, приписвани в митопоетичната традиция на златната коса⁷.

В древния свят текстилът е една от най-известните форми на богатство. В Гърция преденето и тъкането се считат за основна женска дейност в рамките на *oikos*⁸, наред с раждането, отглеждането на децата и цялостното управление на домакинството. Трудът на жените робини генерира

стоиць дуб широколист, под тым дубом вовцы [овцы] стары, пераяры, черная вовна [волна, т. е. шерсть]. На той вовне ляжиць змея змеиная“ ‘в чисто поле до синьо море стои дъб широколист, под този дъб овца стара, преяла, черна вълна. Отвън лежи змия змийска’. Връзката между дъба, вълната и змията се отнася до мотива за змията под световното дърво. В баянията и наричанията мотивите за вълната и змиите понякога се обединяват дори в името на змията – Шкуропей (Tokarev/Токарев 2008: 835).

⁴ Бълг. *вълна* и рус. *во́лна* ‘овча вълна, козя вълна’, със съответствия в другите славянски езици: срхр. *vŭna*, словен. *vólna*, чеш. *vlna*, пол. *welna*, е родствено още със санскрит. *úṅna*, авест. *varəṇā*, лат. *lāna*, гр. *λίνοϛ* (Vasmer 1953: 218–219).

⁵ Което може да служи като обяснение за мотива за явяването на Зевс пред Херкулес в дреха от овнешко руно.

⁶ Руно от праслав. **runa*, **runъ* < ие **rou-*: **reu-* ‘дърпам’, ср. с *ръвам*, *рутя*, *рушѧ*, сродно със санскрит. *róṭan*, *lóṭan* ‘косми по тяло’, ирл. *róp* ‘конски косьм’ от ие **roumn-* (BER/БЕР 6: 344–345).

⁷ Напр. в руската приказка за княгиня Настася със златната коса и трите царства – медно, сребърно и златно.

⁸ Стгр. *οἶκος* ‘дом, сбор от стоки и хора, свързани с едно и също място на пребиваване и производство, домакинство’.

най-голямото текстилно богатство в дома, но дори и извън него търговското текстилно производство е свързано почти изключително с женски (свободен или робски) труд. Доминиращата роля на преденето, тъкането и производството на тъкани в живота на гръцките жени носи на тези дейности богати символни асоциации, които се отразяват широко както в литературата, така и в материалната култура⁹.

Цялото текстилно производство се развива в женска, домашна среда. За тренираната предачка повтарящите се, монотонни движения при въртенето стават почти като рефлекс. Въртенето оставя мислите да се скитат свободно и въвежда ума в състояние, подобно на транс. За начинаещия това може да изглежда като магия, сякаш „нещо“ е направено от „нищо“, аморфна топка вълна се превръща в структурирана нишка. Следователно преденето може да се разглежда като метафора за създаване и растеж, за плодородие и майчинство. Не е изненада, че инструментите, използвани за предене, вретеното и хурката, имат фалическа конотация. В много митични традиции се подчертава връзката на преденето и тъкането с институцията на брака, при който свързването на мъжа и жената осигурява създаването на нов живот. Освен това тъкането често има положителни асоциации с природата, земята и живота и дори приема религиозна символика, когато се използва метафорично, за да концептуализира създаването на живот и дори създаването на космоса.

Сродни символи като мрежа, въже, плат и други се използват често, за да внушат развитието на живота на човека и на вселената. Тези символи носят и отрицателни конотации, защото се отнасят и към инструментите за връзване или за залавяне.

Съдбата се преде във вид на нишка от хетските богини, гръцките айса и мойри (понякога Зевс и другите богове), римските парки, скандинавските норни. Може би не е съвпадение, че в дахомейската митология¹⁰ богинята на гадаенето и съдбата Фа¹¹, дъщеря (в някои варианти майка) на Минона, е богиня на жените, занимаващи се с предене.

---

⁹ Досега е отделяно минимално внимание на символиката на текстила във връзка с понятия като създаване на богатство, на живот и растеж.

¹⁰ Дахомейската митология е комплексът от вярвания и представи на народа *фон*, населяващ централните и северни райони на държавата Бенин в Западна Африка. Тя е близка до митологията на съседна Йоруба.

¹¹ Фа е андрогинно божество, родено от Маву Лиза след близнаците Агбе и Наете. Живее в небето, на върха на палмово дърво. Има 16 очи, които Легба ѝ отваря всяка сутрин. Фа притежава ключ за вратите към бъдещето (къща с 16 врати, според броя на очите на Фа), който ѝ дава Маву. Когато започва войната в царствата на морето, земята и небето, Маву изпраща синовете на Фа – Дуво, Кити и Зосе – да научат хората на езика на Маву (т.е. систе-

Образи от тъкаческото изкуство като нишки, мрежи, тъкани, сита се явяват често в изкуството на древния индуизъм. В древния космогоничен химн на Ригведа създаването на света е описано като „опъване на основата и изтегляне на вътъка ... разстилане на (небесната тъкан) върху купола на небето“. На друго място в този източник се казва, че „боговете, в ролята им на жреци, извършват жертвоприношението чрез изтъкаването на думи“ (Long 2005: 9713).

Освен тъкачеството, друга важна производствена дейност, позната на индоевропейците, е дърводелството, по-конкретно правенето на колесници в гръко-арийския свят. Впечатляващо е, че в индийската традиция дневните и годишните цикли са представяни със същите два образа: единият е тъкането, опъването на стана, а другият – колело със спици или колесно превозно средство. В *Mahābhārata* (Махабхарата) намираме и двата в последователни строфи:

„Триста и шестдесет спици са прикрепени към главината на това постоянно колело, винаги се движи в двуседмичен цикъл от двадесет и четири, който шест момчета продължават да въртят. Две млади жени тъкат този цветен стан, вечно се въртят напред-назад техните нишки, превръщайки ги от черни в бели, които винаги са същества от миналото и настоящето“ (West 2007: 373).

С редуването на черно и бяло може би се доближаваме до първоначалния образ на космическото тъкане. Ранните станове често са управлявани от две жени, по една от всяка страна, за да се предаде совалката обратно на другата. В тази роля се вписват Богините Ден и Нощ. Ако си припомним древния мит, засвидетелстван във Ведите, че слънцето пътува напред-назад по небето, ярко през деня и тъмно през нощта, става очевидно, че това съответства на совалката, която минава между двете сестри, рисувайки редуващи се бели и черни конци. От тази красива праисторическа визия остават само частични отгласи в Ригведа и други традиции (West 2007: 373–374).

В Махабхарата *kāla* ‘време, съдба’ е представена като космически тъкач, който съставя тъканта на живота на всеки човек и на цялата вселена чрез преплитане на бели нишки от светлина, отговарящи за живота и благополучието, с черни нишки от мрак, смърт и скръб.

мата за гадаене на Фа). Фа е нарекла Зосе с името *Фалувано* ‘който притежава тайната на Фа’ (Tokarev/Токарев 2008: 1021).

В текстовете на Веданта чрез понятията *indrajāla* ‘мрежата на Индра’ и *brahmājāla* ‘мрежата на Брахма’ основата на вселената се сравнява с космически паяк, който в началото усуква многобройните нишки, формиращи тъканта на света, а в края същите нишки се връщат обратно в тялото му (Long 2005: 9713).

Идеята, че изтъкаването на мрежа или някакъв вид платно е свързано със създаването на света, с космогоничния мит, съществува в много култури от различни части на земята. Така например за народа Ашанти в Африка бог Анансе е създател, посредник между боговете и смъртните, на които дава първото зърно, и е наричан „Огромният паяк“ (Coulter, Turner 2012: 50).

И преденето, и тъкането се извършват от т.нар. космически тъкач (или тъкачка), който в редица космологични традиции не само създава космическата тъкан (вещество, субстанция), но и преде космическа нишка, съставляваща тъканта (срв. образа на земята като топка вълна при Анаксимен с митопоетичните идеи за усукването на земята и небето). Образът на небесната прежда (облаци) и космическата нишка се среща не само във фолклора, но и във философската традиция. Така Платон („Държавата”, с. 616 и сл.) обяснява космическото устройство като резултат от действието на вретеното, задвижено от Ананке – Необходимостта¹². Според Платон вретеното *στρέφεσθαι ... ἐν τοῖς τῆς Ἀνάγκης γόνασιν* ‘се върти на колене на Ананке’ и при това движение *μοῖρα*, „съдбата“ на всяка душа, възнамеряваща да дойде на света, е осигурена благодарение на преденето (*ἐπικλώθειν*) на мойрите Клото и Атропос (Onians 1951: 306). В сведенията на Платон, които вероятно водят до по-древен мит, вретеното е образ, обединяващ идеята за предене и световната ос.

Тъй като тъкането се счита за женски занаят, различни женски божества са свързани с този мотив – богинята на нощта, Великата богиня майка, богинята на плодородието, богинята на войната, богинята на любовта и др. В много случаи един от атрибутите на тези богини е вретеното. Така например в житието на Калиник за Св. Хипатий се разказва, че докато пътувал през земята на витините (компактно тракийско население в Мала Азия), авторът срещнал жена (вероятно богинята Бендида), която била висока колкото десет мъже, и едновременно предяла и пасяла свине. Двата елемента в образа на Бендида – Артемида като Велика богиня майка – свинете и преденето – обясняват някои от аспектите ѝ: свинете са нейните жертвени животни и символ на плодородието, а преденето на

---

¹² Ср. въртящото се колело като образ на космическия пъп, женската утроба, като емблема на Херкулес и др. (Tokarev/Токарев 2008: 836).

нишка се свързва с човешкия живот, зависим от капризите на съдбата, като богинята е призвана да въведе ред в хаоса (Роров/Попов 2014: 70–71).

От гледна точка на психологията кръстосването на нишките при процеса на тъкане е символ на сексуалното единение – ние все още говорим за кръстосване на животни и растения, а кръстосването на половете е основната форма, в която архетипното женско начало „тъче“ живот. Моментите на нашето раждане и зачеване са съдбовно важни за индивида, които всеки, опитващ се да разбере случайността на живота, трябва да приеме (Neumann 1963: 227).

М. Елиаде отбелязва символизма на дейностите по прядене и тъкане, който играе съществена роля в многобройни космологии и който има връзка със сексуалността и женската инициация. Луната е тази, която върти/усуква времето, която върти/усуква човешките съществувания, а богините на съдбата са предачки. От една страна има създаване или пресъздаване на света, въртене на времето и съдбата, от друга страна, пряденето и тъкането са извършват през нощта, това е женска работа, която се извършва далеч от слънчевата светлина и в тайна. М. Елиаде предполага окултна връзка между тези два реда на мистичната реалност. На определени места (например в Япония) все още може да се различи митологичният спомен за постоянно напрежение, конфликт между тайните общества на момичетата и обществата на мъжете. През нощта мъжете и техните богове атакуват предящите жени, унищожават тяхната работа, совалки и станове. В други региони по време на периода на изолация (когато момичетата имат първата си менструация) старите жени преподават, заедно с изкуството на пряденето, ритуални женски танци и песни, които са обикновено еротични и дори неприлични. Когато периодът на изолация приключи, момичетата продължават да се срещат и предат заедно в къщата на старата жена. Пряденето има ритуален характер – то е много опасно и затова може да се прави само в определени къщи, в определени периоди от годината и в определени часове. В някои региони на света пряденето е изоставено и дори забравено поради неговата магическа опасна сила. Подобни вярвания все още съществуват в Европа¹³ (Eliade 1964: 21).

В съответствие с архетипния си характер тъкането носи както положително, така и отрицателно значение. Всички Велики майки – *Neith*¹⁴, *Netet*

---

¹³ Вж. *Percht, Holda, Frau Holle*, както и славянските Мокош, Св. Петка и др. и забраната да се пряде и тъче в техните дни.

¹⁴ Символът на *Neith* и част от йероглифа ѝ приличат на тъкачен стан (или совалка). Това дава основание на египтолога У. Бъдж да предположи, че името ѝ може да се свърже с корена на думата *netet* ‘тъка, плета’ и да приеме, че *Neith* е и богиня на тъкането (Budge 1904: 451).

и *Isis* (Изида), *Eileithyia* (Ейлейтия) или *Athene* (Атина), *Urd*¹⁵, *Holda*¹⁶, *Percht*¹⁷, *Ame-No-Tanabata-Hime-No-Mikoto*¹⁸, *Arynan*¹⁹ или *Ixchel*²⁰, дори вещиците във вълшебните приказки²¹ – са тъкачките на съдбата.

Образите, свързани с текстилното производство, могат да бъдат отнесени към множество поетични композиции, в които съдбата се създава (изтъкава) от боговете.

В гръцката митология има много примери, в които богове и смъртни се занимават с тъкане. Идиомът *ἐπεκλώσαντο θεοί* букв. ‘изпредиоха боговете’, в преносно значение ‘определиха, отредиха боговете’, се среща у Омир с малки вариации осем пъти. В „Илиада“ Хера изразява своята враждебност към троянците, казвайки на Зевс: „οὐκ ὄφελον Τρώεσσι κότεσσαμένη κακά ῥάψαι“ ‘не подобава ли да ушия зло за троянците, след като ги мразя’ (Giannakis 1998: 8). Зевс също преде, определяйки съдбата, и в Илиада се казва: „ὡς γὰρ ἐπεκλώσαντο θεοὶ δειλοῖσι βροτοῖσι ζῶειν ἄχνημένοις“ (Ил., 24, 525) ‘Така изтъкаха боговете живота на нещастните хора, да живеят в нещастие (покрусени, в скръб)’. Атина е богинята на тъкането и преденето, както казва Омир в „Одисея“: „ὄσσον Φαίηκες περὶ πάντων ἴδριες ἀνδρῶν | νῆα θοῆν ἐνὶ πόντῳ ἐλαυνέμεν, ὡς δὲ γυναιῖκες | ἰστῶν τεχνῆσαι: πέρι γὰρ σφισι δῶκεν Ἀθήνη | ἔργα τ’ ἐπίστασθαι περικαλλέα καὶ φρένας ἐσθλάς“, ‘Както Феаките са най-опитни сред всички мъже да под-

---

¹⁵ Стсканд. *Urd*.

¹⁶ *Holda* (Холда), *Frau Holle* е богинята покровителка на предачите и тъкачите, почти идентична със скандинавската богиня *Frigg* (Фриг).

¹⁷ *Frau Perchta* или *Frau Percht* е митична фигура, представяна по различни начини в континенталната германска и славянска митология. Една от функциите ѝ е да пълни калерчета, златни конци и снопове лен за предачките. Изобразявана е като старица с осакатено стъпало, прекомерно уголемено от преденето.

¹⁸ *Ame-No-Tanabata-Hime-No-Mikoto* е астрална богиня на тъкането в шинтоизма. Неин партньор е *Hikoboshi*. Името ѝ обикновено е съкратено до *Tanabata* (Танабата), име на фестивал в чест на богинята, който е национално събитие в Япония от 755 г. сл. Хр. Фестивалът по-късно се слива с тибетския фестивал на мъртвите *Bon Ullumbana* (Бон Улумбана) (Jordan 2004: 15).

¹⁹ В абхазката митология и фолклор *Arynan* е зла и хитра старица, вещица, коварна човекоядка. Тя е грозна, кокалеста, с омърлушено лице, с огромни провиснали гърди, с дълга разпусната коса. С помощта на магически камшик превръща хора и животни в камък, променя външния вид на предметите. Ако героят успее да суче от гърдите ѝ, той става неин син и тя – негов неволен помощник; тя го учи как да победи *adau* (страховито чудовище с много глави и едно око) или *aguluana* (дракон, който заключва водоизточниците и иска в откуп девойка) (Tokarev/Токарев 2008: 109).

²⁰ *Ixchel* (Икшел) е богиня на луната при майте, която също се смята за защитничка и покровителка на родилките и на тъкачите.

²¹ В приказката „Новите дрехи на царя“ на Х. Кр. Андерсен хитрите тъкачи (този път това са мъже – измамници) успяват да поставят на място жестокия и суетен владетел.

карват бърз кораб по морето, така и жените са вещи в занаятчийството, понеже именно на тях Атина е дала уменията и за красиви творения и благородни помисли' (Од. ,7, 108–111) (Giannakis 1998: 12–13). Бъдещето зависи от боговете – Телемах съжالياва, че не може да отмъсти за дързостта на кандидатите за ръката на майка си Пенелопа, но „οὐ μοι τοῦτον ἐλέκλωσαν θεοὶ ὄλβον“ ‘боговете не ми изпредоха това щастие’ (Onians 1951: 305).

В „Метаморфози“ на Овидий се разказва за Арахна, изкусна, но и високомерна тъкачка, която предизвиква на състезание богинята Атина. Атина изтъкава върху пурпурен фон 12-те олимпийски божества, а в четирите края на платното, оградени с маслинова клонка, наказанията, които смъртните претърпяват в света на Хадес. Арахна изтъкава сцени от живота на боговете – похожденията на Зевс, Посейдон, Дионис. Това, както и безупречната ѝ техничност, ядосва Атина. Богинята прокллина девойката, като я превръща в паяк, осъждайки я на живот на предене²².

В ужасяващата история за Филомела, която е била изнасилена от Терей, а езикът ѝ – отрязан, за да не може да разкаже за насилието си, нейният стан става нейният глас. Сестра ѝ Прокне, получавайки изтъканото платно, разбира истината, освобождава Филомела, убива собствения си син Итис, когото е родила на Терей, и го поднася като ястие на съпруга си – най-ужасяващото отмъщение, което може да измисли. Когато Терей открива истината, в гнева си преследва двете сестри, мислейки да ги убие, но боговете превръщат и тримата в птици: Терей в папуняк (голяма птица с гребен и с клюн, подобен на кама), Филомела в лястовичка, която може само да цвърчи неразбираемо, и Прокне в славей, който прекарва нощта, пеейки „Itys, Itys!“ в траур за мъртвия си син. Всички тези птици имат червеникави петна, защото се вярва, че са опръскани с кръвта на детето.

В друг мит Ариадна използва кълбо от навити конци, за да помогне на Тезей да победи Минотавърра и да избяга от лабиринта. Пенелопа, съпругата на Одисей, за да забави исканията на претендентите да се оженят за нея, всеки ден тъче платно, а всяка нощ го разплита.

Римските поети свързват астрологията от Изтока с представата на гърците за изпреденото от съдбата – в поемата „Tristia“ Овидий казва: „O duram Lachesin, quae tam grave sidus habenti fila dedit vitae non breviora meae“ ‘О, жестока Лахезис, която даде на този, който имаше такава тъжна звезда, нишка на живота, не по-кратка от моя’ (Onians 1951: 308).

²² Този мит обяснява връзката на паяците с преденето и тъкането. Множество митове за връзката между паяка и тъкането могат да бъдат намерени в сайта на Березкин и Дувакин (Berezkin, Duvakin/ Березкин, Дувакин 2023).

Дължината на нишката отговаря на продължителността на живота. В изпredenата, усукана, понякога вързана с възли нишка се виждат различните фази от човешкия живот, който е уникален за всекиго. Един латински надгробен надпис гласи: „*sunctis fila parant Parcae nec paritu rullis*“ ‘Парките правят нишките на всички (ни), и никоя не се сравнява с друга’ (Onians 1951: 350–351).

В древен Рим на преденето и тъкането е гледано със суеверно страхопочитание. В много части на Римската империя законите забраняват на жените да държат вретено на обществени места: ако някой зърне такава жена, това може да означава лош късмет, може би дори провал на реколтата.

В балтийския мит *Saule* (Сауле) е жизнуетвърждаващата богиня на слънцето, която преде слънчевите лъчи. Балтийската връзка между слънцето и преденето е толкова стара, колкото стари са прешлените за вретено от кехлибар, слънчевия камък, които са открити в надгробни могили. Именно кехлибарът формира връзката между тъкането и слънцето. Той се смята за магическа субстанция за предачката – така както светлината никога не се заплита в небето, кехлибареният прешлен предпазва новата нишка от заплитане, причинено от зли духове. Понякога кехлибарени прешлени са били поставяни в гробовете, може би като молитви към богинята Сауле да изпреди изгубения живот в друго тяло. Разказаната балтийска легенда съдържа кълбо от образи – и от християнството, и от гръцкия мит, които не са лесни за разплитане.

В северноевропейските песни (немски, шведски, балтийски) дрехата на слънцето или слънчевите лъчи са изобразени като изпredenи или изтъкани със златни нишки. В една латвийска песен и слънцето, и луната участват в тъкането:

„*Saule опъна вѣтъка на стана
стоеше във въздуха;
Mēnesis тича в небето
оплита мрежата на Saule*” (West 2007: 373).

В литовския мит веднага, щом бебето се роди, *Verpėja* (Верпея) ‘предачка’²³, седнала на небесния свод, започва да преде нишката на живота. Тя прикрепя края на нишката към нова звезда, която се появява в момента на раждането на човек. Когато настъпва последният му час, Верпея прекъсва нишката – звездата пада, угасва във въздуха и човекът умира (Afanas’ev/Афанасъев 1983: 362–363). Затова литовците са виждали във всяка от падащите звезди знак за нечия смърт. Тук се сливат две митични представи:

²³ *Verpėja* от лит. *verpti* ‘преда’, латв. *vērpt* [èr, êr²] ‘преда’, стпрус. *etwiērpt* ‘прощавам’, *powiērpt* ‘напускам’, от ие **uerp-* (Derksen 2015: 497–498).

а) запалване на огнена, подобна на звезда душа; б) усукване на нишката на живота – две различни метафори, изразяващи една и съща идея.

Богините на съдбата са предачки – те се явяват при раждането и изпредената от тях нишка, невидима за смъртните, привързва човек към битието. Човешкият живот е опънатата нишка, а трудностите, които очакват човек в неговия път, са възлите, които трябва да бъдат разплетени (завръзката и развързката на събитията). Изразът „нишката на живота“ съществува в почти всички индоевропейски езици; щастливият ход на живота съответства на равна, гладка нишка и обратното, живот, пълен със страдания и беди, се изтегля от сурова, заплетена нишка, която оплита човек като с мрежа.

„Вътъкът на войната“ за скандинавците представлява само една фаза от живота, но може би най-важната, защото се отнася към върховенството на съдбата. В този образ войнството от мъже образува основата, вътъка от кръв, рани и смърт. „Върху него (върху тъкачния стан) е опъната сива основа от човешки същества, с копия, които валкириите пълнят с вътък пурпурен“ и „обвързват“ воините, които са обречени (Onians 1951: 351). В този разказ участват валкириите *Hildir*, *Hjörþrimul*, *Sanngríðr*, *Svipul*, *Gunnr*, *Göndul*; те създават основата от човешки черва, използват за тежести мъжки глави, мотовилките са кървави копия, стрелите са игли, а всеки път, когато се прекара совалката, те я удрят нагоре с мечове. Така четирите основни оръжия на викингите (копие, брадва, [лък] и стрела и меч) се явяват в представата за тъкането (Guckelsberger, 2022).

В английската епична поема *Beowulf*²⁴ също се съчетават съдбата и тъкането. Ред 697 съдържа фразата *wigspeda gewiofu* ‘мрежа на съдбата’, която предава образа много ясно. Пасажът се отнася до успеха в битката, предоставен от свръхестествена сила. Ред 1942 съдържа думата *freodiuwebbe* ‘тъкачка на мира’, отнасящ се за жена, която има посредническа роля при брак (създаване на съюз между две семейства) или дипломатическа (създаване на общностни връзки в обществото). Контекстът в *Beowulf* обаче е мрачен. Редове 1931–43 разказват историята на кралица

²⁴ *Beowulf* (стангл. *Bēowulf*) е едно от най-важните и най-често превеждани произведения на староанглийската литература. Съставена е между 975 и 1025 г. Учените наричат анонимния автор „поетът *Beowulf*“. Историята се развива в езическа Скандинавия през VI век. Главният герой *Beowulf*, герой от *Geats*, се притичва на помощ на *Hrothgar*, крал на датчаните, чиято голяма зала, *Heorot*, е поразена от чудовището *Grendel*. *Beowulf* убива *Грендел* с голи ръце, след което убива майката на *Грендел* с гигантски меч, който намира в леговището ѝ. По-късно *Beowulf* става крал на *геатите* и открива царството си тероризирано от дракон, откраднал от съкровището му. След множество перипетии *Beowulf* убива дракона, но е смъртоносно ранен в битката. Той е кремиран и в негова чест е издигната гробна могила край морето (Beowulf 2023).

Modþryðo, която никои не смее да погледне от страх, че ще бъде окован. В текста се използва думата *freoðuwebbe* за *Modþryðo* – тя първоначално изглежда иронична, но може да намеква за двойственост – тя олицетворява както творческия, така и разрушителния принцип (Bek-Pedersen 2011: 142–143).

В скандинавската сага *Eyrbyggja* героините *Katla* и *Gríma* използват магия, предизвикана от въртенето на вретеното, за да скрият човек от последвачите му (Bek-Pedersen 2011: 145–146).

Староскандинавската лексема *Audna* (ж. р.) се превежда като ‘съдба, щастие, предимство’. Според Де Врийз *audr* произхожда от ие. корен **audh-* в лит. *áudžu, áusti* ‘тъка, плета’, латв. *audi* ‘тъкан’, които от своя страна водят до **au-* ‘тъка, плета’, от които е ие корен **uēdh-* (De Vries 2000: 18).

Мотивът за жена, използваща вретеното по свръхестествен начин, е мощен и устойчив визуален образ през вековете, който вдъхновява фолклора и изкуството. Впечатляващ пример е „Die Hexe“ ‘Вещицата’, медна плоча от Албрехт Дюрер, където гола жена язди наобратно козел, държейки вретено между краката си (Price 2019: 145–146).

В музикалните драми на Рихард Вагнер, особено в цикъла „Пръстенът на нибелунгите“, като съвършено единство на поезия, музика и танц, са трансформирани староскандинавски и ранногермански епически творби. Превръщането на тъкан в текст се вижда в песента на горската птица:

„Lustig im Leid sing ich von Liebe.
Wonnig aus Weh‘ web ich mein Lied:
nur Seh nende kennen den Sinn“²⁵ (Wagner, 2023).

Отвъд индоевропейския свят, сред волжските финландци, както и при остяките, има обичай лицето и цялото тяло на починалия да бъдат покрити с платове, донесени от приятелите му, а нишка, с дължината на тялото на починалия, е полагана от главата до краката. Понякога са слагани дори три нишки с различни цветове, „по които мъртвите могат да се изкачат до небето“. Някои наричат това „люлката“ на мъртвите. Понякога нишка с дължина на възрастен човек се полага до починало дете, за да може в другия свят то да порасне до дължината на нишката“ (Holmberg 1927: 30).

В Япония легендата за *Tanabata* (Танабата) представя принцесата на тъкачките *Orihime* (Орихиме), която е талантива тъкачка, предачка и шивачка. Когато се омъжва за пастира на крави *Hikoboshi* (Хикобоши), и

²⁵ В мой превод: ‘В страдание весел пея за любовта.
от болка блажен песента си тъка:
само копнеещите смисъла познават’.

двамата пренебрегват своите задължения и таланти и в резултат на това баща ѝ *Tentei* (Гентей) ги наказва, като ги превръща в звездни любовници. В тази история отново виждаме прилики с гръцките митове за неомъжени и девствени жени, които са тъкачки.

Самият космос често се възприема като проява на изтъканото платно. Сред индианците навахо се смята, че тъкането отразява и допринася за хармоничния баланс (*hózhó*) на природата и космоса. Тъкачката създава баланса или *hózhó*, чрез своето наблюдение над реалността, която тя пресъздава на стана (Willink, Zolbrod 1996: 24–30). Навахо вярват, че тъкачката вплита душата си в плата и може би поради тази причина също вярват, че платът има власт над тъкачката. Тя трябва да помисли внимателно над своите дизайни, защото може да бъде уловена в тях като молец в паяжина – дизайните на навахо обикновено остават отворени по някакъв начин, за да позволят на тъкачката изход (Wilkins 2008: 100).

„Реалността“, която навахо тъче, е известна като „илюзията“ на воала на *Māyā* – магическия мираж на вселената – в индийската традиция (Zimmer 1972: 209).

Независимо дали едно тъкане е предназначено просто да създаде парче плат, или да сътвори някакъв образ, то разказва история за тъкачката и нейния свят. Структурата на тъканта може да е по-стегната, когато тъкачката почувства напрежение в живота си или болка в тялото си, и по-отпуснатата, когато се чувства по-удобно.

За разлика от повечето вербални начини на разказване на истории, при които историята се изгражда и представя линейно, текстилно разказване на истории в традиционния смисъл е нелинейно в своята конструкция, както и в представянето си. Една тъкачка трябва да знае цялата история, която планира да разкаже, преди да започне да тъче, и тогава тя трябва да започне не от началото или края, а от ръба на тъканта. Готовото платно може да бъде „прочетено“ наведнъж в едно изображение, но може също да бъде „прочетено“ в криволичещ начин, докато платът се разгъва, или когато „читателят“ фокусира вниманието си върху това, което привлича интереса му. Наративната връзка между отделните образи, които тъкачката възприема, е изтъкана от нейното собствено въображение и памет в една обединена история.

Историята, при която една нишка се появява изведнъж при процеса на тъкане, която може да се види само от тъкачката, е история за едновременност и взаимовръзка: изображенията, изтъкани отляво, отдясно и в центъра, са свързани чрез една и съща нишка от вътъка и разкрити в едно и също време. По същия начин един живот се разкрива линейно във

времето, но съдбата може да се види в определен момент, в който много привидно несвързани или незначителни преживявания, събития и детайли са свързани в дълбока връзка и по свръхестествен начин. Феноменът да се види съдбата по този начин може да бъде представен в платното като архетип.

Великите богини са тъкачки, в Египет и в Гърция, сред германските племена и при майте. Те са Великите тъкачки, изтъкаващи реалността.

Причината за появата им в триада, по-рядко като девет или дванадесет, трябва да търсим в тройствеността, която е в основата на всичко съществуващо. Вероятно обяснението е в трите етапа от живота – начало-среда-край, или раждане-живот-смърт, или минало-сегашно-бъдеще. Обикновено две от жените усукват и изплитат нишката на живота, а третата я отрязва, двете са милостиви и добри, а третата изрича проклятие, с което променя даровете на другите. Много са гръцките богини, явяващи се по три: три са римските тъкащи богини на съдбата, както и на други все по три божества, например скандинавските Норни, включително триглавата Хеката, богиня на кръстопътищата.

Вярата в предопределянето на съдбата от жени, които усукват и изтъкават нишката на живота, е съвсем жива и в наши дни²⁶.

Тъкането като един от най-древните женски занаяти включва цял комплекс от технологични етапи по производството на платното: предене (усукване на нишката), намотаване, сноване, навиване на основата на кросното и същинско тъкане.

В повечето езици думите за усукване и предене се основават на представата за въртене или опъване (тъй като при преденето нишката се издърпва и усуква), а в някои случаи произлизат от наименованието за „нишка, конец“. От друга страна, процесът на тъкане е подобен на примитивното оплитане на кошници, т.е. плетенето е в основата на тъкането. В основата на много от наименованията за „тъкане“ са глаголи със значение за „плетене“. При разглеждането на произхода и развитието на лексемите за усукване, тъкане и предене в езиците (в приложението) се установява, че в много случаи от конкретното значение за съответната дейност се развиват и преносни значения за определяне на съдбата (или наименования на божества или митични същества), създаване, оформяне, построяване или произвеждане на нещо, замисляне на нещо, създаване на текст или песен и др.

Афганското *vayal* ‘говоря, казвам’ вероятно е свързано със санскр. *vā-* ‘тъка’ (сег. вр. *vayati*), което фигуративно се употребява в Ригведа (I. 61. 8):

²⁶ Вж напр. романа „Стопанката на Господ“ на Розмари де Мео.

„те изтъкаха песен за възхвала на Индра“. „Тъка“ се употребява метафорично и в други езици: англ. *weave a story* ‘тъка история’, гр. „μύθοις καὶ μῦθεα πᾶσιν ὕφαινον“ ‘митовете и легендите се тъкат (нижат) сред всички’ (Омир, II. III. 212), лат. „quamvis sermons possunt longi textier“ ‘въпреки че могат да се изтъкат / съставят дълги речи’ (Plaut. Trin. 797). Буквалното значение на „тъка“ е изцяло заменено от „пея“ в авест. *vaf-uf-* ‘възпявам’, което е сродно с перс. *bāftan* ‘тъка’, санскр. *ūrṇa-vābhi* ‘паяк’, гр. *ὑφαίνω*, стангл. *wefan*, англ. *weave*, нем. *weben* (Buck 2009: 135–136). На старогръцки има подобно развитие: преносното значение на *ὑφαίνω* е ‘замислям, намислям, съставям’ (STGRBR 1943: 865) – от тъкането като процес на производство на плат към замислянето, планирането на действие.

Платното е сложно, творческо и хармонично преплитане на много нишки в едно единно цяло. За Дж. Шайд и Й. Свенбро „първоначалната разбъркана сурова вълна е заменена от организирана тъкан, в която всяко влакно е на мястото си“; „да тъчеш всъщност означава „да подредиш голяма плетеница от материи“, за да „поставиш всяка на правилното ѝ място“. Да изтъчеш е нещо, което е противоположно на разрушението – това е да произведеш единен, хармоничен текстил, с който може да бъде покрита Великата Олимпийска богиня (Scheid, Svenbro 1996: 12). Затова изтъканото платно е важна метафора за съдбата на индивида, семейството и обществото. Тъкането е имало важна роля в политиката – като например покриването на статуята на Атина по време на фестивала *Great Panathenaea*²⁷. Древните гърци се опитват да умилостивят богините Хера и Атина с ритуали, включващи изтъкан плат, предназначен да възстанови и запази обществената хармония и да предотврати конфликти. Римляните имат подобен ритуал – Фортуна се облича в *togae praetextae*²⁸ – който според Плиний продължава 560 г. (Scheid, Svenbro 1996: 92).

²⁷ Веднъж на четири години, когато жеравът даде знак на гръцките селяни да започнат работа (средата на м. ноември), две атински момичета (*arrephoroi*) започват да тъкат *peplos*, предназначен да покрие статуята на Атина (Atina Polias) девет месеца по-късно. На 28. дата от месеца *Hekatombaion* (юли-август) изтъканата дреха е донасяна в зрелищна процесия до Акропола, където е предавана на жрец, чиято задача е да облече (*amphihennunai*) статуята с новия пеплос (Scheid, Svenbro 1996: 18–19).

²⁸ Тогата е отличителна дреха на древен Рим, с дължина между 4 и 6 м., наметната върху раменете и около тялото. Обикновено е изтъкавана от бяла вълна и е носена върху туника. Смята се, че първоначално е носена от хора от двата пола и воините. В началото е просто, практично работно облекло, но с времето става по-обемна, сложна и скъпа, все по-неподходяща за нищо друго освен за официална и церемониална употреба. Римската историческа пиеса получава името *fabula praetexta* или *praetextata*, защото римските лидери се появяват на сцената в официалното си облекло, *togae praetextae* (Szemerényi 1975: 301).

Всеки от етапите по предене, сноване (съставяне на основата за бъдещето платно на стана) и тъкане има своя миторитуална специфика: символично преденето се отнася до създаването на живота; сноването – до внасянето на ред и хармония в живота на човека, обществото или вселената; тъкането – до създаването на самия житейски път, преплитането на събития, пресичането на съдби, модел на живота.

Изпредената, усукана нишка е в първия етап от текстилното производство. Тя се явява първа в човешката история и по-късно, заедно с изтъканото платно, се свързва с основните моменти от живота на човека – раждане и смърт, живот и любов. Чрез първичната мистерия на тъкането и преденето се опитваме да разберем архетипа на Великата майка. Великата майка е тази, която усуква нишките на съдбата, изтъква мрежата на живота, независимо от това дали се явява като една от Великите тъкачки, или в лунната триада. Неслучайно говорим за *тъканите в човешкото тяло*, изтъкани от жената в нейната утроба. Метафорите за предене и тъкане са продуктивни и днес – техническите понятия от международния речник на съвременните електронни медии включват много примери като *web address, on the web, web based, web browser, web designer, webcast, web forum, webhead, webmaster, web page, web-site; spin doctor; network, internet*.

През по-голямата част от човешката история жените са основните (и често единствените) производители на дрехи. Цели икономики са базирани на производството на тъкани. Съдбите на нациите, както и съдбите на отделните хора са основани на безкрайното и краткотрайното (от гледна точка на археологията) дело на безброй поколения жени. Изпредената нишка и изтъканото платно са неразривно свързани със съдбовната сила на Женствеността.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Лексеми за усукване, тъкане и предене в езиците:

В балканските езици:

български:

преда < праслав. *presti, *preda*, иновация, чието първоначално значение е ‘права рязко движение, дърпам с ръка’, сродно със ствиснем. *sprenzen* ‘разпръсквам’, англ. *(to) sprint* ‘спринтирам’, англосакс. *sprindil* ‘хурка’, от ие **sprend(h)-* (BER/БЕР 5: 635);

суча ‘увивам две или повече нишки в едно, вия, завивам’ < праслав. *sukāti, *sukāja и *suča, от ие **seu-k-* (BER/БЕР 7: 624–625);

конец ‘нишка за шиене’, от един произход с *конец* ‘остар. край, завършек’ < ие. *ken, **kon-* (BER/БЕР 2: 588–589);

нишка < стбълг. *niṭ ‘нишка, конец’, рус. *нить* < ие **(s)nē-* и **(s)nēi-* ‘усуквам нишка’. Според Ю. Покорни *ие* корен **(s)nē-*, **(s)nēi-* се развива в езиците като: санскрит *snāyati* ‘обгърнат, облечен’, гр. *νῆ* ‘преде’, лат. *neō*, *nēre* ‘преда’, *nēmen* ‘тъкан, тънка мрежа, оплетка; срирл. *snūd-* ‘въртя, връзвам, мъча, изморявам’; брет. *neud* ‘конец, нишка’, ствиснем. *nāu* ‘шия’, *nādala* ‘игла’, шв. *snod(d)* ‘шнур’; латв. *snāju*, *snāt* ‘усуквам, преда’ (Pokorny 1959: 973);

вретено < праслав. *vratiti ‘въртя’ (откъдето в бълг. производни са още: *връщам*, *врат*, *време* и др.). Индоевропейският етимон е **wer-t-* (BER/БЕР 1) или **uert-* ‘обръщам се, завъртам се’ (LIV 2001: 691). От същия *ие* етимон са още: лат. *vertere* ‘въртя’, стинд. *vrt* ‘търкалям’, ирл. *fertas* ‘вретено’ (Buck 1949: 409);

тъка ‘изработвам на стан плат, платно’ от праслав. *tkāti, *tkq, *tkājq. Според Трубачев *tkāti е праславянска семантично-терминологична иновация, свързана с развитието на тъкачеството, т.е. първичното значение на думата е ‘вткъвам, вкарвам, въвирам’ (при тъкането се вкарва нишка в основата). Друго обяснение свързва праслав. *tkāti с *tesāti ‘тесам’ и се съотнася с лат. *texere*, *texo* ‘тъка, плета’. Както в български, така и в латински, и в румънски се развива преносно значение ‘създавам, устройвам (интриги и под.)’, срв. лат. *texere* ‘тъка’ и ‘строя, създавам’, рум. *ațese* ‘тъка, правя, върша’ и прен. ‘кроя, плета, замислям (интриги и под.)’ (BER/БЕР 8: 493–495);

прешлен, ‘козелце отдолу на вретено, за да опъва нишката и да усилива въртенето; отделна кост от гръбначния стълб; коляно, става на растение’ < праслав. *prešlenь/**prešlenь*, образувано от *prešla* със суфикс *-enь*, *-enь*. Както в български, така и в гръцки, и в латински, значението ‘прешлен на гръбначен стълб’ се развива поради сближаване на функциите на предметите: гр. *σπόνδυλος*, лат. *verticullus* (BER/БЕР 5: 687–688). Праслав. *prešlo е от *presti, *pređa* с наст. *-sla* (BER/БЕР 5: 671);

плета ‘изработвам от конци, като образувам бримки и ги съединявам, като кръстосвам жиливи пръчки, като кръстосвам и увивам, за да се образува едно цяло; създавам нещо сложно и объркано’, със съответствия в слав. езици: срхр. *плѣсти*, словен. *plésti*, рус. *плестю*, чеш. *plésti*, пол. *pléśc*, от праслав. *plesti, *pleta, родствено със ствиснем. *flehtan* ‘плетя’, стангл. *fleohtan* ‘плетя’, лат. *plecto* ‘плетя’,

гр. *πλέκω* ‘плетя’. Авторите на БЕР предполагат *ue* корен **plet-* покрай засвидетелствания **plek-* (BER/БЕР 5: 342–345).

гръцки:

стгр. *ἄτρακτος* ‘вретено’, също ‘стрела’. Според Беекес вероятно е дума от субстрата, а връзката с лат. *torqueo* е невъзможна. Привличана за сравнение е санскрит. *tarku-*, но тя произлиза от *tark-* ‘обръщам’ и не е сродна (Beekes 2010: 146). Функцията на вретеното е запазена в латинската дума *attractus* ‘придърпвам към, привличам, плета’ (OLD 1968: 203), коренът *attract-* е минало причастие на *attrāho-*, което означава ‘издърпвам към, привличам, дърпам със сила’ (Lewis, Short 2023);

стгр. *καῖρος* (**kēri-OS*) вероятно ‘шнур при изтъкването на плат’, *καίρωμα* същото, още ‘тъкан’, *καίρώω* ‘връзвам, съединявам тъканта’, нулева степен *κείρια* ‘колан на рамката на леглото’, в мн. ч. ‘надгробно покривало’, формите *κηρία*, *καίρια* със значение ‘надгробно покривало’ могат да бъдат свързани с името на богинята на смъртта *κῆρ* (Pokorny 2007: 1707). Р. Онианс съпоставя термина *καῖρος* с *καίρός*, като отбелязва, че *καίρός* не се среща при Омир; при Пиндар трябва да означава ‘мярка’, ‘възможност’. *Καῖρος* е съвсем различна дума от *καίρός*. Тя е важен елемент от процеса на тъкане и е наименование на основата или на нещо в основата (*μίτος*), което има общо с „разделянето“ на нейните нишки (Onians 1951: 343–346);

κλώθω, *-ομαι* ‘въртя, преда’. Лексемата вероятно е от предгръцки (пеласгийски) произход. Името на първата мойра, *Κλωθώ* (Клото), ‘предящата’, без съмнение се свързва с нея (Beekes 2010: 720). Лексемата за „нишка, конец“ е *κλωστήρ* за стгр., *κλωστή* в съвременния гръцки;

veĩv, *επινεῖν* при Омир (Onians 1951: 306) е производно от глагола *véō* ‘преда’ < **sneh₁-* ‘преда, въртя, усуквам’ (Beekes 2010: 1013). Важен дериват от **sneh₁-*, който се лексикализира в *ue*, е **sneh₁-ur/n-* ‘въже, нишка’, което в гр. е *veĩρον*²⁹;

ύφαίνω ‘тъка, създавам, произвеждам’, от *ue* **(h₁)uebh^h-* ‘тъка’. От същия *ue* етимон са още: санскрит *ubhnati* ‘връзвам, оковавам’, *ūrnā-vābhi-* ‘паяк’, алб. *ven* ‘тъка’, ствиснем. *weban* ‘тъка, усуквам, преда’ (Beekes 2010: 1540). В Одисея Пенелопа казва на Антиной, един от претендентите за ръката ѝ: „τῖν δὲ σὺ Τηλεμάχῳ θάνατόν τε μῶρον τε ῥάπτεις...“ ‘А ти каква смърт и зла участ замисляш за Телемах’ (Giannakis 1998: 8);

ῥάπτω ‘шия, съшивам заедно, промушвам с игла, плета, бродирам’, ‘замислям, измислям’, с неизвестна етимология и име на богиня или нимфа (Beekes 2010: 1275). Като прозвище на мойра е *Ραψώ* ‘шивачката’, по модела на *Κλωθώ* ‘предачката’;

ήλακάτη ‘вретено’, с неизяснена етимология, вероятно от пеласгийски произход (Beekes 2010: 513–514). Вретеното е атрибут на няколко женски божества, по-специално Артемида е *χρυσήλακατος* ‘с вретено от злато’. Други фигури са

²⁹ Гр. *veĩρον* и лат. *nervus* ‘сухожилие, мускул, нерв’ са от *ie* **(s)neuro-*. Според Беекес трябва да се отделят **sneh₁-ur/n-* от корена **sneh₁-* ‘усуквам заедно (нишки)’ (Beekes 2010: 1011).

Амфитрита, Лето, Нереидите, Мелия, Грациите. Тъй като най-ранните данни свързват *ήλακάτη* единствено с Артемида, Г. Янакис счита, че в другите случаи става дума единствено за *epitheton ornans*³⁰. Тъй като преденето и тъкането са изключително женски дейности, на сакрално ниво може да се направи асоциация с женските божества. В древна Гърция богиня на преденето е Атина, тя измисля и дава на хората изкуството на преденето и тъкането, което се вижда от множеството епиграми *Anth. Palatt* (Giannakis 1998: 12);

μίτος ‘нишка, конец’ е лексема с несигурна етимология, според Беекес вероятна семитска заемка, от ивр. *mane*, акад. *manī* ‘прешлен за вретено’ (Beekes 2010: 959–960). Със значението ‘нишка, конец’ не се среща при Омир, но се явява метафорично в епитафии от по-късен период. Напр. „Μοιράων μ εμίτος πικρός ᾠλεσεν“ ‘Горчивата нишка на мойрите ме разруши’ (Giannakis 1998: 15);

Паралели са старогръцката пословица „ἀπό λεπτοῦ μίτον τὸ ξῆν ἦρτηται“ ‘Животът е закрепен на тънка нишка’ и латинското ѝ съответствие „omnia sunt hominum tenui pendenti filo“ ‘Всички човешки неща висят на тънка нишка’.

σπεῖρον ‘плат, погребален саван, платно, саван’ от *ue *sper-* ‘обръщам, навивам’, от същата вербална или именна основа като *σπεῖρα* ‘усуквам се, навивам се, напр. за змия’; ‘мрежа, спирала’; наименование на няколко кръгли или усукани предмета, напр. ‘въже, колан, мънисто, кръгла основа на стълб’ < **sper-ieh₂* (Beekes 2010: 1372).

Обвиването на човек с плат, с тясна или широка лента се тълкува от Р. Онианс по следния начин: тясната лента се отнася до неотменимата външна съдба или възпрепятстване на тялото или ума; увиването с широка лента или наметало – до по-проникващи, по-широки състояния на тялото или ума (Onians 1951: 420). Когато ръцете на човек са поразени от слабост, или крайниците му са парализирани, те са „вързани“ от бог; онзи, който е заблуден в ума, е „обвързан“ от *Ἄτη*³¹, демона на вината, наказанието (Onians 1951: 327). Омир изглежда идентифицира облака от тъмнина (обвитите с тъмнина) около главата на обречените с *μοῖρα*, нишката на съдбата (Onians 1951: 425)³². На бойното поле наличието на въже за връзване се усеща като физическа парализа.

πλέκω ‘плетя, сплитам, навивам, усуквам’ < *ue *plek-* ‘извивам, усуквам’. Според Беекес тематичният корен, представящ *πλέκω* < **plek-e/o-* няма паралели в други *ue* езици, където обикновено срещаме разширения корен **plek-t-*; вж. лат. *plectō*, ствиснем. *flehtan* ‘сплитам’, праслав. *plesti*, рус. *plesti* ‘преплитам’. Оригиналният корен все още се намира в изолирани образувания, напр. санскрит. *prāsna* ‘тюрган, лента за глава’ < **plok-no-*, ствиснем. *flahs*, стангл. *fleax* ‘лен, ленен плат’ < **plok-so-* (паралелизъмът с рядката s-основа *πλέκος* вероятно е случаен) (Beekes 2010: 1206–1207).

³⁰ Дума или фраза, приложена към човек, за да се опише качество, псевдоним, прякор.

³¹ Стгр. *ἄτη* ‘вина, слепота, заслепяване’ и ‘наказание’, с неизяснена етимология (Beekes 2010: 162).

³² „Него мойрата с лошото име покри под копието на Идомоней“, II. XII, 116 (Onians 1951: 425).

румънски:

țese ‘тъка’, прен. ‘създавам, изграждам’, от лат. *texere* (Țese 2023);
toarce от нар. лат. *torcere, лат. *torquēre* ‘преда, обръщам, усуквам’. Латинската дума *torqueō* означава ‘завъртам, навивам’ и е от *ue* корен **tork^w-eie-* ‘завъртам’ (De Vaan 2008: 624). От същия етимон са още гр. *ἄτρακτος* ‘вретено’, санскрит *tark-* (Buck 1949: 408) *u-* и алб. *tjerr* ‘преда’ (LIV 2001: 635);

албански:

end ‘тъка’, от праалб. *enda, основано на недокументираното име *anda ‘уред за тъкане’, сродно с лит. *ĩndas* ‘съд, съдина’, латв. *endas* ‘част от шейна или тежък ковашки чук’, слав. *ođa* ‘рибарски прът’, всички отнасящи се до инструмент, нещо добавено, с различни вокализации (Orel 2003: 87);

venj ‘тъка’ е сродно с гр. *ὑφαίνω* ‘тъка’, и двете, заедно с англ. *weave*, нем. *weben* ‘тъка’ са от *ue* **h₂euǵ^h-n-i-* (Hyllested, Joseph 2022: 233);

fill ‘конец, нишка’, заемка от лат. *filium* (Orel 2003: 97);

pëlhurë ‘плат, тъкан’, производно от *plah~plaf* ‘покривам’, от праалб. **p(e)laska*, сродно с гр. *-πέλας* ‘кожа’, лит. *palà* ‘ленена кърпа’, стсканд. *ffall* ‘кожа’ и др., от *ue* **pl^h-skōje-* (Orel 2003: 331);

lidh ‘врзвам’ < *ue* **lig-* ‘врзвам, стягам’ (De Vaan 2008: 341). Протоалбанската форма е *līdza, етимологично близо до лат. *līgare* (Orel 2003: 226-227);

lidh фигуративно означава ‘права магия на някого, за да проваля отношенията му с жена; права магия на някого за нещо’. Антоним на *lidh* е *zgjidh*. „Besonin se orët lidhnin e zgjidhnin“ ‘Вярваха, че орите са всесилни (врзват и разврзват)’. Албанската лексема *zgjidh* ‘разврзвам’ е получила пълно семантично развитие от „врзвам“ към „решавам“ и „разрешавам“; производната *zgjidhje* означава ‘решение, резултат’.

Vitore е албанско женско митологично същество, а името означава ‘предачка, жена, която преде’: *vejtare* > *vektore* > *vek/vegj*, ‘стан’. Алб. *vej* ‘тъка’ е от праалб. *webnja*, сродно със санскрит. *ubhnāti*, ствиснем. *weban* ‘тъка’ (Orel 2003: 498).

латински:

filum ‘нишка, конец’, което се развива в романските езици като: итал. *filare*, фр. *filer*, исп. *hilar*, произлиза от *ue* **g^{wh}iH-(s)lo-* ‘сухожилие’ (De Vaan 2008: 220). Сродна е лат. *fūnis* ‘въже, кабел’, от *ue* **g^{wh}oiH-ni-* или **g^{wh}oHi-ni-* ‘въже’ (De Vaan 2008: 250). От същия *ue* етимон в балтийските езици се развиват: лит. *gysla*, латв. *dzīsla*, стпрус. *-gislo*, а в славянските *žila* (Buck 1949: 414);

texō, *-ere* ‘тъка’, прен. ‘измислям’ от *ue* **tek-s-* ‘оформям’ (De Vaan 2008: 619). Суфигирани форми са още: *teks-ōn ‘тъкач, майстор на плет за стени на къщи, строител’ (възможно замърсяване с *teks-tōr*, ‘строител’), на гръцки *tekton* ‘дърводелец, строител’; *teks-nā-*, ‘занаят (на тъкане или производство)’, на гръцки *tekhnē* ‘изкуство, занаят, умение’ (Watkins 1985: 69);

fūsus ‘преда’ с неизяснена етимология (Buck 1949: 409). В OLD са дадени още значения на *fūsus*: ‘пръчка с тежест в долния край, около която при завъртане се навива усуканата нишка’, ‘вретеното, около което съдбите навива нишката на човешкия живот’ (OLD 1968: 751);

dēdūco ‘вода, донасям’, ‘изтеглям надолу, опъвам’ и още ‘извличам, преда, въртя конеца, преждата’, ‘разказвам история за нещо, описвам’ (OLD 1968: 496); *torqueō* ‘усуквам силно’, ‘въртя, навивам’, ‘измъчвам, изтезвавам, разтягам’. Въпреки че според Беекес връзката на лат. *torqueo* със стгр. *ἄτρακτος* ‘вретено’ е невъзможна, латинският Оксфордски речник категорично предполага такава връзка, заедно със санскрит. *tarkuḥ* и ствиснем. *drāhsil* (OLD 1968: 1951). Лексемата е от *ue* *tork^w-*eie*- ‘въртя, усуквам’ с родствени: хет. *tar(k)u-zi* ‘танцувам’, санскрит. *tarkaya-* ‘обмислям’, *ni?-tarkya-* ‘какво може да се развие’, *tarku-* ‘вретено’, илир. **tark-* ‘премествам оттам насам, завъртам’ (De Vaan 2008: 624); *turbō* ‘въртящ се обект’, ‘въртящата се част на вретеното, прешлен’, ‘предмет, използван в магически ритуали’ (OLD 1968: 1992).

В германските езици:

английски:

weave < стангл. *wefan* ‘тъка, оформям преплетени бримки’; от протогерм. *weban (стнорв. *vefa*, нидерл. *weven*, нем. *weben* ‘тъка’, от *ue* корен *(h₁)*uebh-* ‘тъка’, от който се развиват и: санскрит. *ubhnati* ‘той връзва заедно’, перс. *baftan* ‘тъка’, гр. *ὄφι* ‘мрежа’, стангл. *webb*, англ. *web* ‘мрежа’, нем. *weben* ‘тъка’, алб. *veñ* ‘тъка’ (Klein 1966: 1734). Първоначалният *ue* етимон е **au-*, като той има разширения: 1. **webh-*; 2. **audh-*, *wedh-*; 3. *(a)*weg-*. От тях произлизат съотв.: 1. гр. *ὄφαινω* ‘тъка’, стангл. *wefan*; 2. лит. *austi*, латв. *aust*, стсканд. *vād* ‘плат’; 3. ирл. *figim*, уел. *gweu*, санскрит *vāgura-* ‘мрежа’, може би лат. *velum* (*vexlom) ‘завеса, воал’, стангл. *wēoce*, англ. *wick* ‘фитил’ (Buck 1949: 410); *distaff* ‘хурка’ < станг. *distæf* ‘дълга, нацепена пръчка, която държи лен за предене’, от *dis-* ‘връзка лен’ (сродни: срниснем. *dise*) и *stæf* ‘тояга, пръчка’ < от прагерм. **stab-* (етимон също на стсакс. *staf*, стсканд. *stafr*, дат. *stav*, ствиснем. *stab*, нем. *Stab*, срхол. *stapel* ‘стълб, основа’). Реконструиран е *ue* корен **stebh-* ‘стълб, поддържам, поставям здраво върху, закрепвам’ (етимон също на стлит. *stabas* ‘идол’, лит. *stiebas* ‘тояг, стълб’; стбълг. стѣворъ ‘стълб’; санскрит *stabhnati* ‘поддържа’ (distaff 2023); *spin* < стангл. *spinnan* ‘изтеглям и усуквам влакна в нишка’, силен глагол (мин. вр. *spann*, мин. прич. *spunnen*), от протогерм. *spenwan (етимон на стнорв. и стфриз. *spinna*, дат. *spinde*, хол. *spinnen*, старогерм. *spinnan*, нем. *spinnen*, гот. *spinnan*), от *ue* **spen-wo-*, суфиксна форма на корена *(s)*pen-* ‘да издърпам, разтягам, въртя’ (Klein 1966: 1489); *shuttle* < стангл. *scytel* ‘стрела’, от протогерм. *skutilaz (етимон на стнорв. *skutill* ‘харпун’), от *ue* корен **skeud-* ‘стрелям, гоня, преследвам, хвърлям’. Оригинално значение в английски е остаряло; т. нар. *совалка* ‘инструмент за тъкане’ (от средата на XIV в.) идва от „изстрелването“ на конеца през нишките. Представата за „влак, който се движи напред-назад“ е записана за първи път през 1895 г., следвайки изображение на движението напред-назад на инструмента на тъкача върху основата; разширено е до самолети през 1942 г., космическа совалка през 1969 г. В някои други езици инструментът за тъкане получава името си от

приликата си с лодка (лат. *navicula*, френски *navette*, немски *Weberschiff*) (Shuttle 2023), поради приликата с формата на совалката, минаваща между нишките на основата;

loom ‘стан’ < срангл. *lome* ‘инструмент’, съкратено от стангл. *geloma* ‘прибор, инструмент’, от *ge-*, перфектен префикс, + *-loma*, родствено със стангл. *andloman* (мн. ч.) ‘апарат, част от мебел’, лексемата е с неизвестен произход (Klein 1966: 467);

twist със значение ‘нишка или шнур, съставен от две или повече влакна’ е регистрирано от 1550 г. Лексемата произхожда от стангл. *twist* ‘разделен предмет; вилица; въже’ (както в *mæsttwist* ‘мачтово въже’, *candeltwist* ‘фитил’), от прагерм. **twis-*, от *ue* корен **dwo-* ‘две’. Оригиначните значения предполагат „разделяне на две“ (източник също на сродното стнорв. *twistra* ‘разделяне, разделяне’, гот. *twis-* ‘на две, разделяне’, хол. *twist*, нем. *zwist* ‘кавга, раздор’, въпреки че тези значения нямат еквивалент в английски), но по-късните са за ‘комбиниране на две в едно’, следователно първоначалният смисъл на думата може да е ‘въже, направено от две нишки’ (Twist 2023);

немски:

Faden, англ. *fathom*. ‘конец, нишка’ < ие *pet-¹, *pet-*, *petə-* ‘отварям широко (ръцете)’ с производни: стангл. *fæðm* ‘дължина на протегнатите ръце’ (мярка от около шест фута), също ‘ръце, хващам, прегръщам’ и, образно ‘сила’, ствиснем. *fadum* ‘конец’, прагерм. *fathmaz ‘прегръщам’ (етимон също на стсканд. *faðmr* ‘прегръдка, пазва’, стсакс. *fathmos* ‘разперени ръце’, хол. *vadem* ‘мярка от шест фута’). Латинската ранна глоса *passus* (от същия произход) е мерна единица за около пет (Fathom 2023), (Kluge 1957: 179). Показателно е паралелното семантично развитие между германските езици и уелски, където уел. *edaue* означавало ‘мярка между върховете на пръстите при разперени ръце’ (Buck 1949: 414).

REFERENCES / БИБЛИОГРАФИЯ

- Afanas'ev, A. N. 1983. *Drevo zhizni*. Moskva: Sovremennik. [Афанасъев, А. Н. 1983. *Древо жизни*. Москва: Современник.]
- Barber, E. 1994. *Women's work: the first 20,000 years: women, cloth, and society in early times*. New York, London: W. W. Norton & Company.
- Beekes, R. 2010. *Etymological dictionary of Greek*. Leiden, Boston: Brill.
- Bek-Pedersen, K. 2011. *The Norns in Old Norse Mythology*. Edinburgh: Dunedin.
- Beowulf, 2023. at Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Beowulf#cite_ref-19 (accessed 15 December 2023).
- BER 1971 sl. *Balgarski etimologichen rechnik*. Sastaviteli Vladimir Georgiev i dr. T. 1–8. Sofiya: Balgarska akademiya na naukite. [БЕР 1971 сл. *Български етимологичен речник*. Съст. Вл. Георгиев и др. Т. 1–8. София: Българска академия на науките.]
- Berezkin, Y. E., E. N. Duvakin. 2023. Tematicheskaya klassifikaciya i raspredelenie fol'klorno-mifologicheskikh motivov po arealam. at <http://www.ruthenia.ru/folklore/>

- berezkin/ [Березкин, Ю.Е., Е.Н. Дувакин. 2023. Тематическая классификация и распределение фольклорно-мифологических мотивов по ареалам.] (accessed 10 December 2023).
- Boertien, J. *Asherah and Textiles*. at: https://www.academia.edu/8580086/Asherah_and_Textiles (accessed 2 July 2022).
- Briffault, R. 1963. *The Mothers*. New York: The Universal Library.
- Buck, C. D. 1949. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago London: The University of Chicago Press.
- Buck, C. 2009. Words of Speaking and Saying in the Indo-European Languages. – *American Journal of Philology*. Vol. XXXVI, I. 1–154.
- Budge, E. A. 1904. *The Gods of the Egyptians*. London: Methuen & Co.
- Coulter, Ch., P. Turner. 2012. *Encyclopedia of Ancient Deities*. London: Routledge.
- De Vaan, M. 2008. *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden, Boston: Brill.
- De Vries, J. 2000. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden, Boston, Köln: Brill.
- Derksen, R. 2015. *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*. Leiden, Boston: Brill.
- Distaff 2023. at <https://www.etymonline.com/word/distaff> (accessed 13 December 2023).
- Eliade, M. 1964. Mystery and Spiritual Regeneration in Extra-European Religions. In: Campbell, J. (ed.). *Man and Transformation. Papers from the Eranos Yearbooks*. Princeton: Princeton University Press, 3–36.
- Fathom 2023. at etymonline: <https://www.etymonline.com/search?q=fathom> (accessed 12 December 2023).
- Gamkrelidze, T. I., V. Ivanov. 1995. *Indo-European and the Indo-Europeans*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Garcia-Ventura, A. 2014. Constructing Masculinities through Textile Production in the Ancient Near East. In: Harlow, M., Michel, C., Nosch, M-L. (ed), *Prehistoric, ancient Near Eastern and Aegean textiles and dress: an interdisciplinary anthology*. Oxford & Philadelphia: Oxbow Books. 167–183.
- Giannakis, G. 1998. The „Fate-as-Spinner“ motif, part I. – *Indogermanische Forschungen*. 1998, 1–27.
- Guckelsberger, M. 2022. *Harðsnúin fræði. Spinning and weaving in Viking times and its use in seiðr*. at Academia.edu: https://www.academia.edu/6984545/Har%C3%B0sn%C3%BAin_fr%C3%A6%C3%B0i_Spinning_and_weaving_in_Viking_times_and_its_use_in_sei%C3%B0r (accessed 22 August 2022).
- Holmberg, U. 1927. *The Mythology of All Races*, Volume IV, Finno-Ugric, Siberian. New York: Cooper Square Publishers, Inc.
- Hyllested, A., Br. Joseph, 2022. Albanian. In: Thomas Olander, Th. (ed.) *The Indo-European Language Family. A Phylogenetic Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. 223–245.
- Joan, E. A. 2018. Re-Genesis Encyclopedia. 35. 7250–6150, *Catal Hüyük, Anatolia (Central Turkey).pdf*. at https://www.academia.edu/36526955/35_7250_6150_Catal_Huyuk_Anatolia_Central_Turkey_pdf (accessed 9 December 2023).
- Jordan, M. 2004. *Dictionary of Gods and Goddesses*. New York: Facts On File, Inc.
- Klein, E. 1966. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam, London, New York: Elsevier Publishing Company.

- Kluge, F. 1957. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Lewis, Ch., Ch. Short. *A Latin Dictionary*. at perseus: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0059%3Aalphabetic> (accessed 27 January 2023).
- LIV. 2001. *Lexicon der Indogermanischen Verben*. Unter Leitung von H. Rix. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Long, J. B. 2005. Webs and nets. In: Jones, L. (ed.). *Encyclopedia of Religion*. Printed in the United States of America: Thomson Gale, 9713.
- Marazov, I. 1992. *Vidimiyat mit*. Sofiya: Izdatelska kashta Hristo Botev. [Маразов, И. 1992. *Видимият мит*. София: Издателска къща „Христо Ботев“.]
- Neumann, E. 1963. *The Great Mother. An Analysis of the Archetype*. Princeton: Princeton University Press.
- OLD. 1968. *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: at the Clarendon Press.
- Onians, R. B. 1951. *The Origins of European Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Orel, V. 1998. *Albanian Etymological Dictionary*. Leiden, Boston, Köln: Brill.
- Pokorny, J. 1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern und München: Francke Verlag.
- Pokorny, J. 2007. *An Etymological Dictionary of the Proto-Indo-European Language*. Revised and Published by the DNGHU Association.
- Popov, D. 2014. *Trakiyska religiya*. Sofiya: Iztok – Zapad. [Попов, Д. 2014. *Тракийска религия*. София: Изток – Запад.]
- Price, N. 2019. *The Viking way*. Oxford: Oxbow Books.
- Scheid, J., J. Svenbro 1996. *The craft of Zeus: myths of weaving and fabric*. Cambridge: Harvard University Press.
- Shuttle 2023. at etymonline: <https://www.etymonline.com/search?q=shuttle> (accessed 10 December 2023).
- STGRBR 1943: M. Voynov, D. Dechev, Vl. Georgiev, Al. Milev, B. Gerov, M. Tonev. *Starogratsko-balgarski rechnik*. Sofiya. [Войнов, М., Д. Дечев, Вл. Георгиев, Ал. Милев, Б. Геров, М. Тонев. *Старогръцко-български речникъ*. София: Печатница Книпеграфъ.]
- Szemerényi, O. 1975. The Origins of Roman Drama and Greek Tragedy. *Hermes*, 103. Bd., H. 3, 300–332.
- Țese 2023. at dexonline.ro: <https://dexonline.ro/definitie/%C8%99%20Țese> (accessed 13 December 2023).
- Tokarev, S. A. 2008. *Mify narodov mira. Enciklopediya*. Elektronnoe izdanie. Moskva: Izdatel'stvo «Sovetskaya Enciklopediya». [Токарев, С. А. 2008. *Мифы народов мира. Энциклопедия*. Электронное издание. Москва: Издательство «Советская Энциклопедия» 1980.]
- Twist 2023. at etymonline: <https://www.etymonline.com/search?q=twist> (accessed 14 December 2023).
- Vasmer, M. 1953. *Russisches etymologisches Wörterbuch. Erster Band: A – K*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

- Wagner, R. 2023. at [www.projekt-gutenberg.org](http://www.projekt-gutenberg.org/wagner/siegfrid/chap003.html): <https://www.projekt-gutenberg.org/wagner/siegfrid/chap003.html> (accessed 16 November 2023).
- Watkins, C. 1985. *The American heritage dictionary of Indo-European roots*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- West, M. L. 2007. *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford: Oxford University Press.
- Willink, R., P. Zolbrod. 1996. *Weaving a World: Textiles and the Navajo Way of Seeing*. Santa Fe: Museum of New Mexico Press.
- Wilkins, T. J. 2008. *Patterns of Exchange: Navajo Weavers and Traders*. Oklahoma : University of Oklahoma Press.
- Zimmer, H. R. 1972. *Myths and Symbols in Indian Art and Civilization*. Princeton: Princeton University Press.